

DR. HUBAI JÓZSEF*

GEOSTRATÉGIÁK GAZDASÁGFÖLDRAJZA

ELŐZMÉNYEK

A geostratégiai energiák, benne a földgázcsaták idejét éljük. E tanulmányban csak egy nagy régió, *Eurázsia* epizódját elemezzük. A világ energiatérképén Eurázsia olyan terület, ahol világméretű versengés folyik a földgáz megszerzéséért és továbbításáért. Oroszország a XXI. század elején az energiaforrásait használja fel elsősorban ahhoz, hogy geopolitikai előnyökre tegyen szert, főként azon szuverén államok területeinek irányában, amelyek egykor szovjet befolyás alatt éltek. Az ezredfordulót követően már Nyugat-Európa gázszükségletének 40%-át is Oroszország adja. Magyarország importja meghaladja szükségletének a 89%-át. Minden földgázzal kapcsolatos orosz megmozdulás egy-egy harcot indított el az erőforrás-áramlás és a szállítási útvonalak ellenőrzése felett (l. pl. 2005/2006, vagy 2006/2007 fordulóján).

Ma Eurázsia adja a Föld népességének 75%-át, a GDP 60%-át, és az energiaforrások 75%-át (ENGDHAL). Ezzel túlszárnyalja az amerikai kontinenst. Annak a nagyhatalomnak, amely uralni tudná Euráziát döntő befolyása lehetne két súlyponti egységére Kelet-Ázsiára valamint Nyugat-és Közép-Európára. És ez a hatalom abba a pozícióba is kerülhetne, hogy befolyása alá vonja az Közel-Keletet és Afrikát.

Az USA fokozatosan erősítette befolyását az utóbbi években Euráziában. A geopolitikai lépések abból a szándékból eredeztethetők, ki mondhatta magáénak az Eurázsia feletti energiakontrollt?

A választott energiahordozó, a *földgáz* stratégiai szerepkörében a következő területek kerültek fókuszba:

- a világgpiaci áraktól való eltérések, árviták az exportáló és tranzit országok között;

* BGF Külkereskedelmi Főiskolai Kar, Gazdaságdiplomácia Tanszék, közgazdaságtudomány univ. dr., földtudomány PhD, főiskolai tanár.

- energiabiztonság Dél-Kaukázus és Közép-Ázsia térségében;
 - Oroszország és Irán felosztják egymás között az eurázsiai gázpiacot?
 - konfliktusok Távol-Keleten (Szahalin II.);
 - török–orosz párbaj;
 - osztozkodás Türkmenisztán gázvagyonán;
 - a fölgáz cseppfolyósítása csökkentheti-e a függőséget?
- Konklúziók:
- Nincs globális gázpiac.
 - A vizsgált folyamatok nem a „reformok útját” követik, hanem forradalmi változásokat jelzik.

A VILÁGPIACI ÁRAKTÓL VALÓ ELTÉRÉSEK, ÁRVITÁK AZ EXPORTÁLÓ ÉS TRANZIT ORSZÁGOK KÖZÖTT

Tudjuk, hogy a nemzetközi kereskedelemben az energiahordozók árát többnyire a világpiac kereslet-kínálata határozza meg. Így van ez a földgáz esetében is. Kevésbé ismert viszont, hogy Euráziában a földgáz árának jelentős eltérései tapasztalhatók. Ha például áttanulmányozzuk az orosz 2007. évi gázárakat, megállapíthatjuk, hogy jelentős eltérések alakultak ki az országok között, sőt többszörös árváltozások is történtek az elmúlt évben. Oroszország egyoldalúan és váratlanul emelte a gázárakat. A több mint 100%-os áremelkedések nyilván nem a kereslet és kínálat arányának eltolódásával magyarázhatók.

1. táblázat
Az orosz gáz ára néhány relációban¹

Országok	USD/1000 m ³ (2007)	Változás 2006-hoz képest
Oroszország	49	+7%
Fehér-Oroszország	100	+113%
Örményország	110	0%
Ukrajna	130	+37%
Moldávia	170	+6%
Azerbajdzsán	235	+114%
Grúzia	235	+114%
Baltikum	240	+96%
Nyugat-Európa (átlag)	260	+4%

Bár Oroszország többször is cáfolta a politikai érdekek előtérbe kerülését, ártikulációja egyértelművé vált. Az 1. táblázatból egyértelműen látható, hogy egyes országok sokkal kedvezőbb áron kapják a földgázt, mint mások. Sőt a gazdasági és politikai érdekek egyre különbözőbbek, ami további széthúzást eredményezett.

¹ Forrás: Der Spiegel 10/2007: Gasproms Preispolitik.

Az árvitában különbözőek az ártechnikák. Így pl. míg Oroszország legjelentősebb partnerországai (Németország, Olaszország és Franciaország) a tárgyalásokat helyezték előtérbe, addig Lengyelország erőteljes oroszellenes fellépést követelt meg az EU-27-től. Ugyanakkor 2007-ben világossá vált, hogy az uniós országok árpolitikájukat (energiapolitikájukat) a továbbiakban nem alakíthatják nemzeti hatáskörben eredményesen. Egységes külső energiapolitikára lenne szükség, ami talán csillapíthatná a földgázár felszökkenését.

Külkereskedelmi hasznot hoz az is Moszkvának, hogy Oroszország a közép- és nyugat-európai országokkal az energiaárakat hosszú távú szerződések keretében rögzítette. A szerződések a „Fogd és fizesd!” („*beril i plátyi*”) elven működnek. A szerződésekben rögzítették, mekkora az a minimális mennyiség, melynek árát az importőr köteles fizetni, még akkor is, ha kevesebbet használt fel. E szerződések – elvileg – megalapozták a gázszállítás biztonságát, stabilitását és az ellenértékek megérkezését Moszkva számára. Oroszország azonban – stratégiai okokból – a biztonságos és zökkenőmentes szállítást időnként felfüggesztette.

Moszkva a tranzitországok (pl. Ukrajna, Belorusszia) köbméterenkénti gázár-szintjét jelentősen emelte, amit a partnerországok nem kívántak elfogadni. Az egyoldalú árfelhajtás mögött nemcsak az ún. gázdollárok szerzésének szándéka bújt meg, hanem Oroszország a keletkezett hatalmas összegekből újra nagyhatalommá kívánt válni, mind a nagypolitikában, mind a pénzügyi és üzleti játszmákban.

Az orosz külkereskedők külkereskedelmi ügyleteikkel is igyekeztek a bevételt fokozni. Így pl. többnyire „országhatárra” paritáson adják el a gázt. Így az árban benne vannak a szállítási költségek, a különböző adók, és járadékok. Az árbevétel növelése érdekében törekednek arra is, hogy közvetlenül a fogyasztóhoz szállítsanak.

Az oroszok ár- és piachővítésében sikeresen tudták szélesíteni a vevők körét közös nemzetközi vállalatok együttműködésével is. Így pl. Wingaz (Gazprom + Winterhall), Gaz de France + Gazprom, E.ON + Ruhrgas + Gazprom stb.

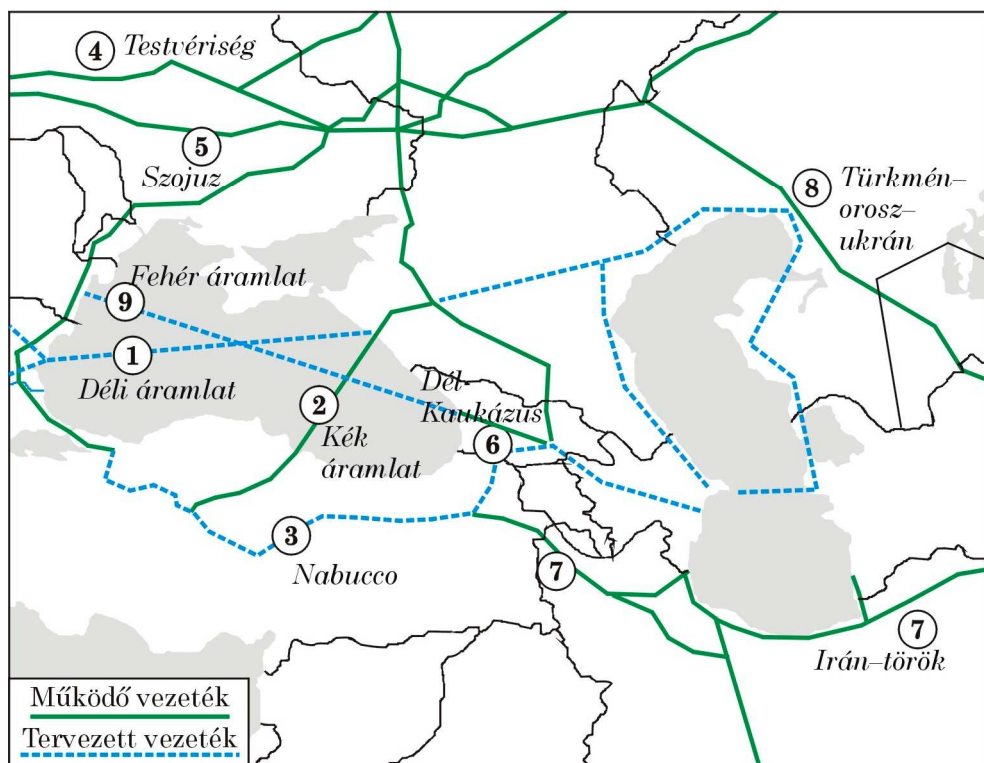
A lehető legnagyobb „kék fűtőanyagár” elérése érdekében Moszkva, a vezető gáztermelőknek az OPEC mintájára történő összefogását is megkísérelte. Ebben szövetségesnek ígérkeztek a következő országok: Szaúd-Arábia, Katar, Irán, Algéria, Indonézia stb.

Az orosz árpolitika fő csapásiránya egyik földrajzi dimenziójának az ex-Szovjetunió tagországai bizonyultak. Ezek közül minden volt taggal kivétel nélkül együttműködési megállapodásokat kötöttek. Ezekben az alapvető árstratégia az volt, hogy politikai egyetértésig mély árakon szállít (szállított) Oroszország. Nézeteltérések esetében pedig a politikai érdekek nyomultak előtérbe, azaz a volt régi tagköz-társaságok igencsak kiszolgáltatottak lettek az orosz árdiktátumok okán.

Az árakat jelentősen befolyásolta az oroszok gyakori érvelése is: az, hogy gázukat Európa helyett eladhatják Kínának, Indiának és az egyéb feltörekvő országoknak. Igaz, ennek hatékony szállítási feltételei legjobb esetben is kb. egy évtized alatt alakulhatnának csak ki a jövőben.

Végül megállapíthatjuk azt, hogy Eurázsia legnagyobb termelőjének/szállítójának árfelhajtó és megbízható ellátói magatartásával szemben a partnerek joggal érezhetik, hogy Oroszország növelni kívánja a földrajzi függőség lehetőségeit.

Az eurázsiai térségben zajló gázcsatákat jobban megérthetjük, ha magunk elé idézzük a térségben elhelyezkedő országokat, valamint a már meglévő és most tervezett gázvezetéseket, melyeket az 1. ábra mutat.

1. ábra

Gázvezetékek a Kaszpi-tenger térségében

A térség gázkészletét egy, az Európa Tanács számára készített jelentés a 2. táblázatban látható módon összegezte.

2. táblázat

A Kaszpi-tó térségének igazolt és feltételezett földgázkészlete

	Igazolt gázkészlet	Lehetséges gázkészlet
	[10 ¹² köbláb]*	
Azerbajdzsán	11	35
Irán**	19,6	12
Kazahsztán	53-83	88
Oroszország**	n.a.	n.a.
Türkmenisztán	98-155	159
Üzbegisztán	74-88	35
Összesen	236-337	328

* 1 köbláb = 0,028 m³

** Csak a kaszpi térségben

Az említett, az Európa Tanács részére készített dokumentum a 3. táblázat szerinti adatokkal foglalta össze a térség gázvagyonának elszállítására rendelkezésre álló infrastruktúrát. (A dokumentumban szereplő állapotok az alább is vizsgálandó gyors változások miatt folyamatosan módosulnak.)

3. táblázat
Földgáz-export útvonalak a Kaszpi-tó térségében

Név, nyomvonal	Kapacitás*	Hossz	Állapot
Aksai-Atyrau (Kazahsztán)	7 M t/év	635 km	2003 óta működik
Baku-Tbiliszi-Erzurum	350 bcf/y (a bővítéssel 565 bcf/y)	500 km (+ 280 km bővítés Erzurumig)	2004 óta működik
Centgas (Türkmenisztán – Pakisztán, esetleg Indiáig meghosszabbítva)	700 bcf/y	1440 km (+640 Indiába)	Tervezett
Türkmenisztán - Kazahsztán - Oroszország – Európa	3,5 Tcf/y		Működik
Kína-vezeték Türkmenisztán - Xinjiang (Kína)	1 Tcf/y	8000 km (+ esetleg Japánig meghosszabbítva)	Tervezett
Transz-kaszpi (Kazahsztán) - Baku - Ceyhan (Törökország)	N/A	N/A	Tervezett
Dél-Oroszország – Ankara (Törökország) a Fekete-tengeren át	N/A	1200 km	
Transz-kaszpi (Türkmenisztán) - Baku -Erzurum (Törökország)	1,1 Tcf/y	1680 km	
Transz-grúz: Oroszország - Törökország (Grúzián és Örményországon át)	425 bcf/y	200 km	
Türkmenisztán – Irán (Korpeje, Türkmenisztán - Kord-Kui, Irán)	283 - 350 bcf/y; (bővítését tervezik)	144 km	1997 óta működik
Türkmenisztán – Irán (Serakhs)	1,8 Tcf/y	N/A	Tervezett
Türkmenisztán - Irán (Tabriz) - Ekarem (Törökország)	1 Tcf/y	2160 km	Tervezett

* bcf/y = 10^9 köbláb/év

Tcf/y = 10^{12} köbláb/év

1 köbláb = $0,028 \text{ m}^3$

Látható tehát, hogy van (lenne) mit elszállítani a kaszpi térségből; a kérdés „csak” az, hogy ki, és hogyan szállíthatja el.

ENERGIABIZTONSÁG DÉL-KAUKÁZUS ÉS KÖZÉP-ÁZSIA TÉRSÉGÉBEN

A Dél-Kaukázus geopolitikai fontossága az energiahordozók terén is felértékelődött az utóbbi időben. A Kaszpi-környéki gáz folyamatos szállítása a térség stabilitásának meglétén múlik. Az elmúlt pár évben létfontosságúvá vált a Kaszpi-melléki és közép-ázsiai energiának a Kaukázuson keresztül nyugatra történő szállítása. Számos eurázsiai ország tesz lépéseket azért, hogy Oroszország monopolhelyzete a gázellátásban mérséklődjön, például Kína, Kazahsztán stb. Ezt a szándékot tükrözi a tranzitálás bővítése: pl. a Baku-Tibilisz-Ceyhan, vagy a Baku-Tibiliszi-Erzum stb. földrajzi vonalvezetések.

Az energiabiztonság mellett felmerült természetesen a hatalmi rendszer kérdése is. Az energiabiztonságnak egyre nagyobb a fontossága nemzetközi téren is. Az USA, az EU és a NATO egyaránt hangsúlyozta aggodalmát az energiabiztonságot érintő fenyegetettség miatt. Az is világossá vált, hogy az energia erre eszköz a nagyhatalmaknak. Így Moszkva kül- és biztonsági politikáját alapvetően befolyásolja.

A Dél-Kaukázus geopolitikai fontossága az energiaforrások meglétén is alapul. A Kaszpi-környéki gáz folyamatos termelésének és szállításának elengedhetetlen feltétele a stabilitás a Kaukázusban. Önmagában a kaukázusi gáz részesedése is jelentős a világtermelésben. Ugyanakkor a Perzsa öbölbeli szállítások megbízhatatlansága Oroszországot arra sarkallja, hogy az energiaszállítást hatalmi eszközként használja.

Ezzel egy időben, létfontosságúvá vált Kaszpi-környéki és közép-ázsiai (Kazahsztán, Türkmenisztán stb.) földgáznak a Kaukázus völgyein keresztül nyugatra, Európába történő szállítása.

Az USA-nak is konszolidált dél-kaukázusi régiókra van szüksége a gázszektorban történő beruházások érdekében. Ezért is fokozta a térségben geostratégiai szerepét az utóbbi években.

A szeparatista térségek (Abházia, Dél-Oszétia stb.) törekvései kapcsán az USA és Oroszország nem játszott semleges szerepet, sőt politikai eszközként használták fel a villongásokat. Jelenleg az USA az a fél, amely leginkább érdekelt a konfliktusok megoldásában, és komoly erőfeszítéseket tesz a rendezés érdekében. Az USA-nak – talán jobban mint Európának – megvannak a katonai, politikai és gazdasági kapacitásai arra a célra, hogy áttörést kényszerítsen ki a tárgyalásokon. A megoldás fő feltétele az együttműködés Oroszországgal, valamint Oroszország hajlandósága az együttműködésre.

A gázbiztonsági témák egyre jobban felkeltik a *katonai szervezetek* figyelmét is. Az orosz fegyveres erőknek jelenleg az is a feladatuk, hogy megvédjék az energiaforrásokat, és a szállítási útvonalakat. Ebben az orosz energiavédelem felismerte az antiterrorista központ létrehozásának fontosságát, amely használható ilyen műveletekre a Kaukázus környékén is.

Másrészt a török katonai szervek is az azerbajdzsáni és grúziai kollégáikkal együtt rendszeresen gyakorlatoznak az energiavezetékek védelmének biztosításáért.

Az USA régióbeli jelenlétének fő oka pedig a Dél-Kaukázus és a Kaszpi-térség geostratégiai fontossága. Egyrészt működő folyosó létrehozása Európából Közép-Ázsiába, másrészt hídfő kiépítése Irán ellenőrzéséhez. Az USA ottléte lehetőséget teremt a nyomásgyakorláshoz az energiaforrások védelmére és a terrorizmus elleni harchoz. Erős katonai jelenlétével Irakban és Afganisztánban, szilárd földrajzi pontokat keres a közép-ázsiai és kaukázusi térségben regionális stratégiájának megerősítésére.

Oroszország ugyanakkor egyre érdekelttbbé vált abban, hogy megörizze regionális hatalmát a Kaszpi-tó környékén. A Kaszpi-tenger tisztázatlan jogi státusza (tengeri flották, felségvizek) potenciális konfliktusok forrása ma is.

OROSZORSZÁG ÉS IRÁN FELOSZTJÁK EGYMÁS KÖZÖTT AZ EURÁZSIAI GÁZPIACOT

Az Iránból Pakisztánon át Indiába tartó gázvezeték ötletét az 1990-es évek közepétől tartja napirenden Irán. Tervek szerint 2009-re fejeznék be a projektet, melyben az orosz Gazexport (a Gazprom leányvállalata) is érdekelt fél. Figyelembe véve Kína energiaéhségét, azt tervezik, hogy a vezeték utólagos meghosszabbítása a kínai Yunnan tartományig is elérne. Gazdaságföldrajzi összefüggésben rendhagyó fontosságot tulajdoníthatunk e gázkezdeményezésnek. Az érintett felek úgy döntöttek, hogy közösen egyeznek meg a gáz áráról is és a kék fűtőanyag elsődleges áramlásairól. A megfigyelők szerint Oroszország és Irán közeledése a gázüzletben, erősítené egy, a gázszektorban a kitermelőket tömörítő szervezet létrehozásának esélyét, egy, az olajkartellhez hasonló „gáz-OPEC” kreálását. Tekintettel erre a szándékra, már Türkmenisztán is fontolgatja, hogy integrálódik e rendszerhez. Ugyanis Irán és Türkmenisztán között már kiépült a vezeték, így Közép-Ázsia is növelné jelenlétét a gázpiacon, elsősorban a hozzá földrajzilag közelebb eső térségben: Oroszországban, Iránban, Türkmenisztánban, Pakisztánban, Indiában és Kínában. A létrejött bilaterális meg egyezések sorozatát úgy kell látnunk a földrajzi térben, hogy ehhez hozzáadjuk Algériát és Líbiát is, mint potenciális gázszállítókat. Ezek az egyezmények hatékony eszközökké válhatnak a jövőben a gázpiac szabályozásában a termelők érdekében.

A fentiek szerint a Gazprom részvétele Irán, Pakisztán és India gázvezeték-építési tervében duplán is előnyös lehet majd Oroszország számára. A hatalmi konkurens (Irán) a forrásait kelet felé irányíthatja, ezzel jelentékenyen csökkenthetné az európaiak esélyét, hogy diverzifikálhatják gázbeszerzési csatornáikat. Ugyanakkor Oroszország – ezzel egy időben – újabb gázelosztást befolyásoló tényezőket megszerezve az eurázsiai relációban, gazdagíthatja saját piacdiverzifikációs stratégiáját. Ha minősíteni akarjuk e terveket, elmondhatjuk geopolitikai mesterfogásokról lenne szó a jövőben.

KONFLIKTUSOK TÁVOL KELETEN (SZAHALIN II.)

A Szahalin II. Oroszország távol-keleti régiójában fekszik, több mint 20 Mrd USD értékű befektetés. A Csendes-óceán térségében található, tengeri talapzatban nyugvó szénhidrogén mező. Főleg földgázban gazdag, sőt 2008-ban a világ egyik legnagyobb gázforrásának becsülik a geológusok. Még 1994-ben a Shell és japán partnerei nyerték el az orosz kormánytól a Szahalin-mezők feltárási jogát, de a kitermelés jogát 2007-ben át kellett engednie a Gazpromnak. Ugyanis az orosz kormány érdeke az lett, hogy saját vállalatuk kezébe kerüljenek e természeti erőforrások. Úgy fogalmazott Moszkva: a Shell nem képes megvédeni az oroszok környezetvédelmi érdekeit a térségben, s ezáltal veszélyeztetik a projekt működését. A Gazprom gázóriás kiragadta tehát a Szahalin II gázprojekt irányítását a Shell kezéből. Azaz felülkerekedett a Csendes óceán nyugati medencéjében az energiaversengésben. Így az orosz állami tulajdonában lévő orosz energiacég, a Gazprom szerezte meg a többségi vezetést a multimilliárdos Szahalin-II. projekten belül, mely korábban a Royal Dutch

Shell irányítása alatt állt. Tárgyalások, „legális nyomások” és az orosz, a japán, a holland és az angol kormány nyomására a Shell „belenyugodott” abba, hogy a Gazprom megszerezze az 51%-os többséget az irányításban. A Shell japán partnereit is kártalanították (Mitsui, Mitsubishi). Ezzel is világossá vált, hogy a Gazprom politikája továbbra is az, hogy akár erőszakosan is, de ellenőrizze és visszaszerezze az orosz szénhidrogén mezőket a külföldi vállalatoktól. Úgy fogalmazható meg az új stratégia, Oroszországnak lehetőséget kell adnia más országokkal való megállapodásokra, de mindezek felett meg kell őriznie hazájának a vezető szerepét.

Nyilvánvalóvá vált tehát, hogy ebben a konszenzusban egyrészt Nyugat-Európa igényei a közeljövőben emelkedni fognak, másrészt várhatóan Japán lesz a másik legfontosabb és legnagyobb fogyasztója az orosz gázóriásnak. Mindezeket elősegítette a gáz árának gyors emelkedése és lankadatlan a fogyasztás igényének bővülése. Ezt is alátámasztja az, hogy az orosz kormány a gázt erős fegyverként is fel tudja használni geopolitikai érdekei védelmében és küzdelmeiben, Nyugaton és Keleten egyaránt.

Európa és Oroszország igen ellentmondásos helyzetben volt és van jelenleg is, hiszen egyrészt jellemző a kapcsolatukra az egymásrautaltság, másrészt a versengés. Európának szüksége van az orosz gázra, amelyre azonban úgy tekint, mint a profitszerzés lehetséges formájára. Oroszország kereskedelme viszont alig létezne az európai piacok nélkül, amelyek biztosítják politikai és gazdasági fejlődését.

Euráziában azonban nemcsak Európa és Oroszország vetélkedik, hanem az USA is szeretné érvényesíteni akaratát és befolyását.

Mindezek után jó követőnek bizonyult a kazah kormány is a külföldi érdekeltségek kiszorításában Oroszország mögött. Ugyanis 2007 őszén ő is leállította az ENI olasz céget, arra hivatkozva, hogy a konzorcium környezeti károkat okoz, s így kíván magasabb részesedést kéréselni az olaszoktól.

TÖRÖK–OROSZ SAKKPÁRBAJ

Ismert, hogy Törökország nem rendelkezik említésre méltó földgázvagyonnal. Ezért importra szorul, amit az oroszoktól és az irániaktól hoz be elsősorban. Az iráni gáz azonban nem megbízható utánpótlás, főleg a téli hónapokban. Az orosz behozatal biztosabb, azonban ebből az irányból is érkehetnek hírek „balesetekről”, s egyéb késedelmi okokról. A török–orosz adásvételi szerződések azonban némi biztonságot nyújtanak. Törökország a térségben bizonyos stratégiai előnyt élvez, mivel pontosan fizeti az ellenértéket, azaz „megbízható készpénzes vásárló”. Nincs kitéve az ügyletekben alávetett nyomásnak, úgy mint Grúzia, vagy Azerbajdzsán esetében ismertek.

Ankara igyekszik – a Törökországban működő Eurázsiai Stratégiai Tanulmányok Központja (ASAN) tanácsára – egy dinamikusan bővülő csővezeték projektet végrehajtani, kihasználva kedvező földrajzi fekvéséből származó tranzitszállítási lehetőségeit. Csővezeték építési filozófiája mögött egy kelet-nyugati folyosó széles kiépítése áll, annak a takargatott célnak az érdekében, hogy az orosz földgáz monopóliumát megtörje Európa relációjában (l. Kék-áramlat, Nabucco-vezeték, Déli áramlat vita).

Ankara igyekszik változatossá tenni erőforrás-ellátmányát, annak érdekében is, hogy az energia terén is központi szerepet játszhasson Euráziában. Eközben óvatosnak kell lennie, nehogy északi őriasát, Oroszországot elidegenítse. Ezért Törökországnak más kártyái is vannak az energia játékban az Oroszországgal kötött készpénzes kereskedelmén kívül. A török államnak van egy egyezsége Türkmenisztánnal gázkereskedelemre Iránon át.

A törökök Oroszországtól való függősége nemcsak a belföldi szükségletek miatt nő erőteljesen. Ő is fontos szerepet szeretne játszani Közel-Keleten is. Ezért is tervezi egy gázvezeték építését Izraelbe. Kérdéses azonban ennek a jövője, hiszen egy Fekete-tenger – Vörös-tenger csővezeték megrendítheti a kapcsolatokat Moszkva és Ankara között.

Geostratégiai útkeresésnek tekinthető az a török elképzelés is, hogy megtalálja-e a kiutat Törökország a grúz–azerbajdzsán orientációjában. Védelmesítő és segítő szerepet kíván betölteni energiagondjaik terén. De mindezeket olyan időszakban teszi, amikor az energiapolitikák egyre inkább bonyolultabb sakkjátékokká váltak, s mindenki tudja: az oroszok a sakk nagymesterei.

TÜRKMENISZTÁN GÁZVAGYONÁN OSZTOZKODÁS

Türkmenisztán tűnik a jövőben a legnagyobb exportőrök egyikének a régióban. Készletei nagyok, harmadik a világ gázmezői között. Jelenleg csak 68 milliárd köbméter gázt produkált, de 2010-re akár megduplázhathatja termelését.

Az egyik nagy érdeklődő a türkmenisztáni gázforrások iránt Oroszország. Mivel az orosz geológusok szerint hazai gázkészleteik csökkenni fognak a jövőben. (2008: 4–5 milliárd köbméterrel, 2010-re 28 milliárddal, 2015-re 47 milliárddal kevesebb lesz a termelés a prognózisok szerint.) Ezért is Moszkva üdvöztető megoldásként számíthatna a türkmenisztáni gázra. Az orosz–török egyezmény már közel másfél évtizede működik, azonban 2009-re lejár. Tehát érdeke a kapcsolatok élénkítése.

Az orosz gáz-infrastruktúra irányításának aggodalma e probléma iránt eléggé új hír a szakirodalomban. Lehetséges az, hogy az utóbbi évek bonyodalmainak a fő oka az lehet, hogy valójában talán nincs is elég gázuk az oroszoknak? Gyakran elkerüli az elemzők figyelmét az, hogy az oroszok gázpolitikájának elsődleges célja: az ország saját belső piacának kielégítése. Amelyről kevésbé tudjuk, hogy gazdaságtalan, pazarló, valamint államilag agyontámogatott. Mielőtt Oroszország exportálni tudna, a termelés kétharmadát felhasználja, ami éppen megfelel a belföldi keresletnek. Az 1 főre jutó fogyasztás két és félszerese a nyugat-európainak! Mindez a szakszerűtlenséggel és az alacsony technikai színvonallal, valamint a világpiaci áraktól messze leszakadt, alacsony belföldi árakkal magyarázható (l. az oroszok árpolitikájának adatait az 1. táblázatban). Egy-egy újabb, hosszú, –40 fokos tél esetében az ország akár tönkre is mehet, s késve teljesítheti külgazdasági kötelességeit az exportpiacon. Hiszen előfordulhat az, hogy még a hazai fogyasztókat sem képes majd ellátni.

Mivel Moszkva ráébredt a közelgő problémáira, üdvöztető megoldásként Közép-Ázsia felé fordult, elsődlegesen Türkmenisztán irányába.

Azonban Türkmenisztán földgázára nemcsak Moszkva, hanem Washington, Brüsszel, Peking, Teherán és Ankara is írják stratégiai forgatókönyvüket. Igaz ugyan, hogy Ukrajnának az 1990-es évek elején erős gazdasági pozíciói voltak Türkmenisztánban, de visszavonult. 2003-at követően a Gazprom vette át helyét és a vezető szerepet.

A GÁZ CSEPPFOLYÓSÍTÁSA CSÖKKENTHETI A FÜGGŐSÉGET?

Tudjuk, hogy az olcsó gáz korszaka elmúlt Euráziában is. A kitermelés északra és keletre tolódott. A Barents-tengerből a Jamal-félszigetről és Kelet-Szibériából érkező földgáz, földrajzi és klímaviszonyok miatt is nehezen feltárható és szállítható.

Ezért felmerült a kérdés, vajon a gáz cseppfolyósítása és tankhajókkal történő szállítása megoldhatja-e Európa gondját, hogy a Kremltől való függőségét csökkentse?

Cseppfolyósított gázt jelenleg mindenek előtt Észak-Afrikában és Közel-Keleten állítanak elő. Azonban Európa legtöbb országában még nincs olyan nagykapacitású terminál, ahol a cseppfolyós földgázt ismét gázhalmazállapotúvá tudnák visszaalakítani. Leginkább Spanyolország, Franciaország és Olaszország rendelkezik ilyen fogadó állomásokkal.

Ha feltesszük a kérdést, vajon a cseppfolyósított gázszállítás alkalmas-e az instabil tranzit országok mellőzésére, azt mondhatjuk: megvan rá a remény. Természetesen új vonalvezetésű gázcsövek építésére továbbra is szükség lenne. A szállítással kapcsolatos problémák valószínűleg előbb-utóbb megoldódnak. Ehhez szükséges az is, hogy Oroszország egykori vonzáskörzetéhez fűződő országok, az összeurópai térbe beépülve, elfelejtsék a politika által motivált ártámogatási stratégiákat, s így kevésbé lépnek fel ilyen nehézségek.

Időközben azonban az új energiaéhes ázsiai államok egyre többet kínálnak az áraikban a gázpiacon. Tudomásul kell vennünk, hogy a kereslet egyre inkább Kína és India irányába fog eltolódni. Ez földrajzi átrendeződés is szükségszerűvé teszi a cseppfolyósított földgáz piaci térhódítását.

ÖSSZEGZÉS: NINCS GLOBÁLIS GÁZPIAC

Mint láhattuk, nem jött létre egész világra kiterjedő kartell, a világ gazdaságban nem bizonyítható, hogy egészére kiterjedő gázpiac működne. A kőolajtól eltérően kereskednek a gázzal. Jellemző, hogy a regionális piacokon a gázszállítási szerződésekben hosszú távra, 20, 25, vagy akár 40 éves megállapodásokat kötnek a felek Euráziában. Kibontakozóban van a globális kartellek helyett regionális kartellek létrehozása, így például jelenleg főleg az európai területre irányul Ázsia és Afrika tucatnyi földgáztermelő országának a törekvése.

A nemzetközi kereskedelmi ügyletek és fejlesztések területén új alternatíva lehet a jövőben a folyékonygáz-kereskedelem. Az üzleti stratégiák új elemeit és kapcsolatrendszerét a pár éve kezdték kibontakoztatni a termelő, fogyasztó, és szállító államok.

Megállapíthatjuk, hogy a földgázt inkább regionális térben termelik, forgalmazzák és tranzitálják, mint globálisan. Nemcsak Euráziára jellemző e „gázregionalizmus”, hanem az amerikai piac is hasonló. Így például az összamerikai térségben a legnagyobb részben hazailag termelt gázt használják, és a hiányzó mennyiséget főleg Kanadából, a karibi térségből és néhány dél-amerikai országból hozzák be.

Mivel komoly geostratégiai érdekek forognak kockán, az utóbbi években felerősödtek a geopolitikai felhangok Euráziában is. Kelet felemelkedő pólusai: az orosz–kínai–indiai–tengely, egyre meghatározóbb szerepet tölthetnek be a jövőben a gázcsatákban és stratégiákban.

FELHASZNÁLT IRODALOM

E. FOLLATH: Der Konzern der Zaren, Der Spiegel 10/2007.

R. GÖTZ: Versorgung ist sicher, aber Klima kippt, Wirtschaft, Gaskriege, Politik und Hintergrund, 01. 12. 2007.

HUBAI J.: Az uniós csatlakozás hatása Magyarország természeti erőforrás-gazdálkodására, Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 2006.

F. HASSEL: Gasprom als „Hebel der Einflusses” Der Bund, 21. 02. 2007.

F. W. ENGDHAL: L'emergente gigante russo gioca le sue carte in modo strategico.
http://www.ariannaeditrice.it/articolo.php?id_articolo=6782

Európa Tanács: Europe and the development of energy resources in the Caspian sea region. Doc. 9635, 12 December 2002. <http://assembly.coe.int/Documents/WorkingDocs/doc02/EDOC9635.htm>

www.eurasianhome.org

www.geostrategie.com.RIA

www.eurasischesmagazin.de

www.eia.deo.gov/steo

www.Eurasianet.org

www.gazprom.com